

SUNUŞ

Son yıllarda dünyada sosyo-politik ve ekonomik anlamda pek çok köklü değişiklikler olmuş ve belirgin eğilimler ortaya çıkmıştır. Ekonomik hayatın değişik kesimlerinde tek tek değerlendirilen ve birbirlerinden ayrı olarak tartışılan bu değişim ve eğilimler sistem yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde; içinde bulunduğumuz çağ bilgi çağı, bilişim çağı gibi isimlerle anılmaktadır. Son derece gelişmiş olan iletişim araçları da bilişim çağının itici gücü olarak kabul edilmektedir. İletişim araçlarının gelişmesi sonucu ülkeler birbirlerine daha çok yaklaşmış, adeta dünya küçülmüş ve dünya pazarlarında küreselleşmeye doğru gidişat başlamıştır. Bu gidişatın sonucu olarak da pazarın genişlemesiyle rekabet daha da keskinleşmiş ve dünyada piyasa ekonomisi hâkim olup; bazı toplum kesimlerini dezavantajlı hale getirmiştir.

Bu durum, toplumsal barışı, sosyal huzuru ve hatta demokrasiyi olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Çünkü, demokratikleşme ve sosyal refahın artırılması yalnızca makroekonomik göstergelerinin belli bir büyüklüğe ulaştırılması ile açıklanamayabilir. Elde edilecek refahın ülkenin bütün bölgeleri ve toplumun değişik kesimleri arasında adil biçimde dağıtılabilmesi de önemlidir. Dolayısıyla, sermayenin tabana yayılması, istihdam imkânlarının artırılması, daha yaygın olarak eğitim, sağlık, ulaşım ve güvenlik hizmetlerinin sunulması da öne çıkmaktadır. Bunların sağlanması devletlerden beklenmekte ise de; gelişme, kalkınma ve toplumsal beklentileri karşılamada ana unsur özel girişimciliğin geliştirilmesi yoluyla orta sınıfın oluşturulması olarak da kabul edilebilir. Bu bağlamda, piyasa ekonomisi uygulamalarında orta sınıfın korunmasına ilişkin olarak sosyal ekonomi kavramı gündeme gelmiştir.

Genel kabul görmüş bir tanımı yapılmamış ve sınırları belirlenmemiş olan sosyal ekonomi kavramının Avrupa Birliği'nde resmi ve geçerli anlamı; kooperatifler, birlikler, dernekler ve vakıflardan oluşan kuruluşlar gurubudur. Bütün bu kuruluşlar, en azından aynı

amaçlara sahip çıkan ve bir ölçüde aynı prensipleri ve aynı değerleri paylaşan bazı müşterek özelliklere sahiptir. Bu kuruluşlar kamu sektörü ve kar amaçlı özel sektörün yanı sıra üçüncü bir sektörü oluşturmaktadırlar. Sosyal ekonomi, ekonomi ve sosyal alanın kesişme hattında durmaktadır. Sosyal ekonomi, kara yönelik bir sektör değildir. Fakat piyasa ve piyasa dışı faaliyetlerde bulunmaktadır.

Sosyal ekonomi kavramı piyasa ekonomisindeki gelişmeler paralelinde çalışma ve ilgi alanını belirlemektedir. Daha karmaşık ve çeşitlilik arz eden gelişen dünyada, hükümetler gittikçe artan bir şekilde toplum tabanlı faaliyetlere yönelmek ve yerel problemlere yerel çözümler üretmek durumundadırlar.

Sosyal ekonomi, iş yaratmayı ve yetenek gelişimini teşvik etmek, sosyal yardımlar için toplum kapasitesini geliştirmek, ekonomik büyümeyi desteklemek, komşuluk ilişkilerini yeniden canlandırmak, çevreyi korumak, zayıf grupları (yardıma ve desteğe muhtaç tüm grupları) bir araya getirerek harekete geçirmek ve girişimleri toplumun kendi amaçlarına ulaşmasına yardımcı olacak esnek ve güçlü araçlar sağlamak gibi sıralanabilir. İşte, kar amacı gütmeyen kuruluşlar veya üçüncü sektör kuruluşları olarak da isimlendirilen bu esnek ve güçlü araçlar; kooperatifler, mikro finans kuruluşları, dernekler ve vakıflardır.

Nitekim, Türk kültür ve ekonomi tarihinde vakıf önemli ve vazgeçilemez bir yer tutar. Bu bağlamda Osmanlı gerçek bir vakıf medeniyetidir. Eğitimden ticari faaliyetlere kadar değişik alanlarda kurulan vakıflarla, toplumun üretim gücü sürekli canlı tutulmaya çalışılmıştır. Keza, mal varlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak vakfedilmiş olduğu para vakıfları; Osmanlı toplumunun ürün ve hizmet üretme gücünü harekete geçirme ve büyütme yanında, faizsiz finansman sisteminin de öncü kuruluşları olmuşlar ve bugünkü yatırım fonları gibi bir fonksiyon da yüklenmişlerdir. Keza para vakıfları, risk sermayesi finansman modeline de benzetilebilir.

Para vakıfları ellerindeki parayı "mudaraba" ya da "murabaha" yoluyla değerlendiren ve sağladıkları gelirleri; vakfın amaçları doğrultusunda kullanırlardı. Nitekim, İslam ekonomisinde; murabaha, mudaraba ve muşaraka olmak üzere üç temel finansman yöntemi vardır. Murabaha; hammadde ve üretim desteği anlamına gelirken, mudaraba ve muşaraka birer ortaklık türüdür. Mudaraba da bir taraf sermaye bir taraf emek koyar ve emek tarafı yatırımı yönetirken, muşaraka da taraflardan her ikisi de nakdi sermaye koyarken aynı zamanda emek de koyan yatırımı yönetir.

Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan vakıfların dörtte birine yakınına para vakıfları oluşturmakta iken, Yıldırım Beyazıt döneminde para vakıflarının sayısı hızla artmaya başlamış ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde para vakfi kurma teşvik edilmiştir.

Dergimizin bu sayısında, "Para Vakıfları" ana başlık olarak belirlenmiş olmakla birlikte, para vakıflarının yanı sıra işletim açısından benzerlik gösteren katılım bankaları da işlenmiştir. Keza, para vakıflarının bir finansal erişim aracı olmalarından hareketle; genel manada finansal erişim konusunda amprik bir çalışmaya da yer verilmiştir.

Nakiboğlu ve Öztürk, "Kadı Sicilleri Örnekleriyle Para Vakıflarına Genel Bir Bakış" başlıklı çalışmalarında; tarihsel süreçte oldukça fazla fonksiyon taşıyan vakıfların, eğitimden sağlığa, kültürden altyapı hizmetlerine ve sosyal güvenliğe kadar birçok alanda faaliyet gösterdiklerini ve vakıfların bir çeşidi olan para vakıflarının ise toplumsal ihtiyaçları finanse edebilmek için kurulduğunu, Osmanlı İmparatorluğunun kendine özgü kabul edilen para vakıfları sayesinde yeni bir finansman yöntemiyle tanıştığını, para vakıflarının esnafa, girişimciye ilerleyen süreçte ise tacirlerin ve çeşitli kamu kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarını gidermeye çalışan bir kurum haline geldiğini kadı sicilleri ile ortaya koyduktan sonra; para vakıflarının önemli bir kurumsal özellik taşımasının yanı sıra, imparatorlukta tefeciler tarafından uygulanan yüksek faiz oranlarından daha düşük faiz oranı uygulayarak işlem yaptıkları, ancak

Avrupa'daki faiz oranlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda sözü edilen dönemlerde belirlenen faiz oranlarından daha düşük olduğu, bunun da piyasayı belirleyen yüksek tefeci oranlarına engel olmadığına da önemli bir göstergesi olduğu, bu durumun sebepleri olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmiş bir sanayileşmenin olmaması, tasarrufun tüketime yönelik kullanımı, kredi işlemlerinin sermaye birikimine katkıda bulunmadığı, yatırım araçlarının yetersiz olduğu, tarıma eğilimli bir iktisadi sisteme daha yatkın olduğu vb. gibi iktisadi unsurların düşünülmesi gerektiği değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Kendirli, "Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Vakıf Kavramı Ve Para Vakıfları" çalışmasında; genel manada vakıf tanımlama ve açıklamasından sonra Osmanlı'da para vakıflarının kuruluşu ve işlemlerini, bağışlanan sermayenin işletilme yöntemleri ve haseten vakıf paralarının nasıl işletildiğini etraflıca ortaya koyduktan sonra Osmanlıda vakıfların ve para vakıflarının açıklanan klasik işlevlerinin sonucu olarak; gelir dağılımındaki dengesizliklerin vakıf hizmetleriyle en aza indirilmesi ile dengesiz gelir dağılımından meydana gelebilecek sosyal patlamaların önüne geçilmiş olduğu, para vakıflarının önemli bir kredi merkezi olduğu ve sosyal güvenlik fonksiyonunu yerine getirdikleri, murabaha ve mudaraba yöntemlerinin kullanımı ile dengeli bir finansman piyasasının kurulmasına yardımcı olduğu, özellikle 17. yy.'da kurulan vakıfların büyük projelere destekleriyle, elde edilen kazançları da özkaynaklarına katarak, daha güçlü bir sermaye yapısına ulaştığı, para vakıflarının finansal piyasalarda etkili ve sözü geçen kuruluşlar haline geldikleri, kurumsallaşmalarla birlikte Avrupa bankacılık sistemine yakın bir hale geldikleri ve Türkiye'de finansal sistemin temellerini oluşturdukları, Osmanlı Devleti'nde uzun yıllardır bankacılık sistemi kurulmadığından para vakıflarının banka işlevi gördükleri gibi tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Yenice ve Yenisu, "Genel Olarak Para Vakıfları" çalışmalarında; Arapça kökenli olan vakıf sözcüğünün tanımını; bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, paradır diye

yaptıktan sonra, Osmanlı'da vakıfların genellikle hizmet amaçlı olmak üzere sıklıkla kullanıldığını ve para vakıflarının da daha çok finansal amaçlı kurulan vakıflar olup günümüzde kullanılan katılım bankacılığının temellerini oluşturduğu tespit ve değerlendirmelerinden ve genel olarak Osmanlı döneminde para vakıfları ve para vakıflarının işleyişi ilgili yazınına dayalı olarak derledikten sonra para vakıflarının; Osmanlı döneminde finansal anlamda oldukça önemli katkıları olduğu, İslam dininde yer alan faiz hassasiyetinden dolayı günümüzde İslami bankacılık olarak tanımlanan katılım bankacılığının temelini oluşturduğu, nakit sermaye birikimi sağladığı, sosyal amaçlı yatırımların ve eğitim hizmetlerinin realizasyonuna ciddi katkılar verildiği, toplumda ortak ihtiyaçların karşılanmasında, dayanışmanın arttırılmasında, esnaf sandıkları ve orta sandıkların kurulmalarında önemli hizmetler gördüğü şeklindeki tespitlerine dayalı olarak; para vakıflarının ve katılım bankacılığının faize dayalı bankacılık sistemine alternatif kurumlar olduğu iddiaları değerlendirildiğinde her iki uygulamanın da işleyiş bakımında modern bankacılık uygulamalarından farklı olmadığı yönündeki kanaatleri ile çalışmalarını tamamlamışlardır.

Geçer, "Katılım Bankaları ve Kredi Ürünleri" başlıklı çalışmasında; faizsiz bankacılık esasına dayalı faaliyet gösteren finansal yapıların tarihsel derinliğini onlarca yıl öteye götürmenin mümkün olduğunu, Orta Doğu'da 1960'lı yıllarda başlayan siyasal dönüşüm ve alternatif sistem arayışlarının faize dayalı olmayan finansal ürünlerin ortaya çıkmasına imkân sağladığını ve 1970'li yıllarda art arda yaşanan petrol krizleri ve sonrasında bölge ülkelerinde biriken sermayenin yeni sistem arayışlarını hızlandırdığını, Türkiye'de faizsiz finans sistemiyle ilgili sürecin Özel Finans Kurumlarının (bugünkü adıyla Katılım Bankalarının) kurulması ile 1983 yılında başladığını ve ancak 1985 yılında iki Özel Finans Kurumuyla başlayan sürecin bugün beş Katılım Bankasıyla devam ettiğini kronolojik tarzda verdikten sonra, katılım bankalarının kredi türlerini ve kullanım oranlarının seyrine dayalı olarak; Katılım Bankalarının, kâr-zarar ortaklıklarından (muşaraka ve mudaraba) ziyade, 'vade farkı geliri' esasına dayalı

murabaha ve icara (murabaha benzeri) kredilerini daha fazla tercih ettiklerini, bu tercihin sonucunda, Özel Finans Kurumlarının konvansiyonel bankacılığa yakınlaşarak Katılım Bankalarına dönüştüklerini ve Katılım Bankalarının toplam kredilerinin %98,33'ünün murabaha ve murabaha benzeri (icara) kredilerden oluştuğu tespitinden hareketle; Katılım Bankalarının 'murabaha bankası' olarak yeniden adlandırılabilceği şeklinde bir öneri de bulunmuştur.

Kayahan ve Görkaş, "Para Vakfından Mal Vakfına Dönüşüm: Nedenler Ve Sonuçlar" çalışmalarında; para vakıflarının Osmanlı dönemi bölgesel finans sisteminin işleyişinde en önemli finans örgütlenmelerinden birisi olduğu ve yerel kalkınma, sosyal hizmetler ve bölgesel fon ihtiyaçlarının karşılanmasında anahtar roller üstlendikleri; ancak para vakıflarının finans kuruluşu olması, sürekliliğinin nakit akışlarına dayanması, paranın devamlılığının sağlanmasında ve tahsil edilmesindeki sıkıntılar ve de korkuların, para vakıflarının çalışma prensiplerini ve niteliğini etkilediği yönündeki tespitlerine dayalı olarak, para vakfından mal vakfına dönüş üzerine değerlendirmeler yapmışlardır. Keza, vakıf ve para vakfi kavramsal bazda tanımlandıktan ve para vakfi ile ilgili tartışmalar ve para vakıflarının finansal hizmetleri açıklandıktan sonra, para vakıflarından mal vakfına dönüşüm örnek olay analizi sonuçlarına dayalı olarak yorumlanmıştır. Finans disiplini bağlamında; para vakıflarının finansın temel alanı olan "para"ya ve paranın yönetiminde dayanak olan kurumlara dayandığı, para vakıflarının işleyişinin ise yatırım alanı ile ilgili olduğu ve para vakıflarının yöneticilerinin bu noktada tereddüde düşmekte ve kararlarında gecikmelere neden olabildiği ve dolayısıyla para vakıflarının ana paranın korunması ve yönetilebilmesi açısından mevcut eksikliklerini, mal vakıflarına dönüşümle gidermeyi amaçladıkları değerlendirmesi ile çalışma sonuçlandırılmıştır.

Çonkar, "Para Vakıflarından Katılım Bankalarına Türkiye'de Riba'dan Kaçınma Çabaları Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmasında; İslam tarihi boyunca İslam toplumlarının ekonomik

hayatta çözüm üretmekte en fazla zorlandıkları konunun riba meselesi olduğu, riba'nın yasak olduğu hususunun tartışmasız olduğu ancak Kur'an-ı Kerim'de riba yasaklanırken herhangi bir tanımlama yapılmadığı dolayısıyla riba'dan kaçınmayı sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesinin müslümanların çözmek zorunda oldukları bir sorun olarak 14 asırdır karşılarında durduğu tespitinden hareketle; riba kavramı ve riba yasağı, para vakıfları ve para vakıflarının fon işletim yöntemleri, çok ortaklı şirketler ve katılım bankalarını açıkladıktan ve uygulamalarını tartıştıktan sonra, İslam toplumlarının ekonomik faaliyetleri etkin biçimde yürütme çabaları içinde çözüm geliştirmekte finans alanında zorlandıkları, işletmelerin kurulup etkin biçimde çalışabilmeleri için önce özkaynak sağlamaları gerektiği diğer kaynağın ise yabancı kaynak yani borç olabileceği ancak riba yasağı dolayısıyla yabancı kaynak kullanımı ile ilgili olarak asırlar boyunca yeterli işlerlikte araçlar ve yöntemler geliştirilemediği değerlendirmelerine karşın; katılım bankalarının kar-zarar ortaklığı felsefesine uygun, bilinen ve gelişmiş batı ülkelerinde uygulanan yöntemleri uygulamaya geçirmek hususunda daha gayretli olmalarının beklendiği, bu bağlamda risk sermayesi finansmanı ve kitle fonlaması yöntemlerini uygulamaya geçirme yönünde çaba harcanması ve düzenleme yapılması gerektiği ve uzun vadeli yeni İslami finans araçlarının geliştirilmesi için, bu amaçla kurulmuş araştırma merkezlerine destek verilmesi gerektiği önerilerinde bulunmuştur.

Kaya, "Türkiye'de Finansal Erişim Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi" çalışmasında; finansal erişimi, bireylerin ve işletmelerin, işlem yapma, ödeme, tasarruf, kredi ve sigorta gereksinimlerini sürdürülebilir ve sorumlu bir yolla karşılamak için, kullanışlı ve uygun maliyetli finansal ürünlere ve hizmetlere erişebilmesidir şeklinde tanımladıktan sonra; Dünya Bankası verilerine göre, dünyada resmi bir finansal kurumda hesabı olan 15 yaş üstü yetişkinlerin oranı 2011 yılında %51, 2014 yılında %62, 2017 yılında %69 olarak finansal erişimin dünyada her geçen gün arttığını göstermekte iken, Türkiye'de bu oranın 2011 yılında %58, 2014 yılında %57, 2017 yılında ise %69 düzeyinde olduğunu ve

Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre ise Türkiye'deki toplam mevduat hesap adedinin; 2011 yılında 112 milyon iken, 2014 yılında bu sayı 156 milyona, 2017 yılı sonunda ise 163 milyona yükseldiği yönündeki istatistiklere dayalı olarak, 2010Q1-2018Q1 dönemine ilişkin üçer aylık verileri kullanarak, Türkiye'de finansal erişim ile ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmış olup, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesi amacıyla ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak Türkiye'de finansal erişim ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına dair bulgular sağlamış, eşbütünleşme ilişkisinin varlığının belirlenmesinin ardından, değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri incelemek üzere kullandığı VECM Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, finansal erişimden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Keza, bulunan sonuçların literatürde yer alan çalışmalarla da uyumlu olduğu, yapılan çalışmalarda finansal erişimin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu yönünde bir sonuca ulaşıldığı ayrıca ulaşılan bu sonuç finansal erişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklarken kullanılan arz takipli hipotezi de desteklediği yani finansal erişim ekonomik büyüme artışında önemli bir değişken olduğu değerlendirmelerini yapmıştır.

Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Sayı Editörü